

УДК: 159.98:167

© Мельничук М.Г., 2014 р.

М.Г. Мельничук
Національний університет
радіоелектроніки, м. Харків

ПРОБЛЕМИ ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В ОСВІТЯНСЬКОМУ ПРОСТОРІ: ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

У статті надано огляд існуючих літературних джерел, щодо психосоціальних проблем, з якими стикаються студенти-іноземці в країні нового постійного проживання (США). Розглянуті їх потреби з точки зору психосоціальної та освітньої підтримки. Досліджені причини диференціації успішності студентів-іммігрантів в процесі адаптації до нових умов життя і, зокрема, до процесу здобуття освіти. Запропоновані заходи для всебічного задоволення освітніх потреб іноземців, спрямовані на зміцнення їхнього психічного здоров'я.

Ключові слова: психосоціальна адаптація, студенти-іммігранти, академічна успішність, психічне здоров'я, програми з надання психосоціальної допомоги.

М.Г. Мельничук

ПРОБЛЕМЫ ПСИХОСОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПОЛУЧЕНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ: ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ

В статье предоставлен обзор существующих литературных источников о психосоциальных проблемах, с которыми сталкиваются студенты-иностранцы в стране нового постоянного проживания (США). Рассмотрены их потребности с точки зрения психосоциальной и образовательной поддержки. Исследованы причины дифференциации успеваемости студентов-иммигрантов в процессе адаптации к новым условиям жизни и, в частности, к процессу получения образования. Предложены мероприятия для всестороннего удовлетворения образовательных потребностей иностранцев, направленные на укрепление их психического здоровья.

Ключевые слова: психосоциальная адаптация, студенты-иммигранты, академическая успеваемость, психическое здоровье, программы предоставления психосоциальной помощи.

M.G. Melnichuk

PROBLEMS OF PSYCHO-SOCIAL ADAPTATION OF FOREIGN STUDENTS IN EDUCATION PROCESS: REVIEW

The article represents review of literature on psycho-social problems that foreign students may face in a country of new permanent residence (USA). We study psycho-social problems and consider ways of support. The article shows reasons of differentiation of progress among students-immigrants in process of adaptation to the new style of

life and, in particular, to the process of education. We offer measures for comprehensive satisfaction of educational necessities of foreigners, meaning to strengthen their psychical health.

Key words: psycho-social adaptation, students-immigrants, academic progress, psychical health, programs of psycho-social support.

Постановка проблеми. Іміграційна політика Сполучених Штатів завжди була і залишається достатньо ліберальною, що дозволяє великій кількості людей зі всього світу приїздити до Америки на постійне місце проживання. Психосоціальна адаптація переселенців до нових умов життя є досить серйозною проблемою, особливо гострою для молодих людей.

Сама по собі іміграція є колосальним стресом для дітей. Стрес може утворитися від залишеного на батьківщині звичного соціального контексту, від необхідності облаштування на новому місці, зіткнення з чужою культурою і мовою, і навіть від обставин, якими супроводжувався процес переїзду до Нового Світу. Практично всім дітям імігрантів необхідно включитися у боротьбу за соціалізацію (переглянути свої ролі в сім'ї, а також своє відношення до нового суспільства) без підтримки сильної спорідненої системи, яка була у них удома, і частіш за все, без реалізації їх основних потреб.

Діти старшого шкільного і студентського віку мають унікальні потреби, задоволення яких повинно відбуватися в навчальних закладах. Проте найчастіше мігранти намагаються досягти успіху в навчанні за рахунок свого психічного здоров'я. Одні студенти вимушені справлятися з психічним і емоційним стресом самостійно, з серйозними наслідками для наступного життя. Іншим — взагалі не вдається здолати існуючі перешкоди. Таким чином, важливо зосередитися на розумінні особливих і різноманітних потреб дітей-іноземців. Зокрема, слід визначитися з освітніми і психосоціальними проблемами, з якими вони стикаються. Чому деякі діти, подолавши різні негоди, змогли успішно адаптуватися і добре вчитися в навчальному закладі, а іншим це не вдалося? Які існують недоліки в діяльності відповідних служб охорони психічного здоров'я для дітей мігрантів і їх сімей? Відповіді на ці питання дозволять наблизитися до вирішення важливої для держави проблеми психосоціальної адаптації імігрантів молодшого віку — школярів та студентів, які в майбутньому повинні стати повноцінними членами суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З літератури відомо про результати масштабних етнографічних досліджень [32], що виявили значні відмінності в історії і життєвих обставинах дітей мігрантів, їх сімей і цілих етнічних груп. Крім того, ці дослідження також виділили декілька освітніх і психосоціальних проблем, які виникають у дітей-іноземців. Окрім постійного матеріального тягаря, ці проблеми включають емоційну напругу у зв'язку із звиканням до нових соціальних норм і нового інституціонального середовища; психі-

чні травми, викликані військово-поліцейськими конфліктами, розлученням батьків або розділенням родини; недостатню соціальну підтримку для компенсації розірваних зв'язків з батьківщиною і втрату підтримки, необхідної для психологічного благополуччя [17; 18; 24; 25; 27]. Освітні і психосоціальні проблеми, з якими стикаються діти іммігрантів в Сполучених Штатах, – мовний, культурний і психосоціальний бар'єр, і, в деяких випадках, обмежена початкова освіта.

При розгляді впливу процесу імміграції на психічне здоров'я дітей і підлітків [3; 11; 14; 18; 25; 26] було зроблено висновок про те, що державна підтримка психологічної адаптації іноземних студентів, так само важлива, як і програми вивчення англійської мови, мультикультурні програми підготовки педагогів і соціальна інформаційно-пропагандистська діяльність [25].

Відмічені психологічні проблеми ще більше посилюються в сім'ях вихідців з бідних країн, які прибули до США в пошуках кращої долі. Дослідники виявили, що психологічні ризики, пов'язані з нестабільним і конфліктним середовищем, можуть посилюватися для дітей-переселенців (особливо з Азії та Центральної Америки [18; 21]). Так, можуть виникати серйозні психічні розлади, зокрема посттравматичний стресовий розлад і депресія, а також інші психосоматичні і соматичні захворювання [25].

В період адаптації до нового суспільства, діти мігрантів часто стикаються з расовими забобонами і дискримінацією [3; 11]. Згідно з дослідженням [18], більшість іноземних студентів вважають, що представники корінного населення поведуться по відношенню до них негативно. Майже кожен опитуваний зізнався, що його обзивали, штовхали або обплювали, обдурювали, навмисно драгували або сміялися із-за їх расової або етнічної приналежності. Цікаво, що згідно з висновками роботи [25], етнічна самоідентифікація іноземців збільшується від часу перебування в США. Наприклад, мексиканські підлітки зазнають тим більше актів дискримінації, чим довше вони мешкають в Сполучених Штатах. З часом це призводить до ще більшої самоідентифікації зі своєю етнічною групою, ніж з американцями в цілому [24]. Вивчення впливу дискримінації і расових забобонів на адаптацію мігрантів, історично було у центрі уваги і нині визнано важливим, як для теоретичного розуміння, так і для психологічного поведінкового втручання.

В процесі пристосування до нового життя, нового освітнього закладу, нової мови і нової культури, іноземці знаходяться в постійній небезпеці для психологічного стресу [1; 4; 14; 25]. Сам по собі процес імміграції є серйозним потенційно стресовим явищем для дітей-іммігрантів та їх сімей. Деякі студенти, що мають психологічну стійкість для підтримки процесу адаптації, пристосовуються до нової обстановки досить успішно і навіть перевершують своїх американських однолітків за результатами навчання [5]. Проте, як вже відзначалося, велике число іммігрантів погано адаптуються в системі освіти, що обмежує їх життєві пере-

пективи, зокрема у виборі майбутньої професії [32]. Дослідження підтверджують, що такі діти часто піддаються ризику психологічного дистреса, девіантної поведінки, алкоголізму і наркоманії [9; 20; 24; 28; 31].

Згідно з роботою [1], студенти, що успішно виконують навчальні плани, повідомляють про наявність в них цілої мережі соціальної підтримки (яка складається з батьків, друзів і педагогів навчального закладу), пом'якшуючої стресові події. Такі студенти завжди мають позитивний досвід спілкування з викладачами, засвідчуючи, що ці люди піклуються про них і про їх академічні досягнення. Означені «захисні чинники», як представляється, пов'язані з тривалим проживанням в Сполучених Штатах і успішною адаптацією до американського способу життя. В той же час, відзначається, що зі збільшенням терміну життя у Новому Світі руйнується «соціальний капітал» іммігрантів, внаслідок чого знижується успішність і мотивація до здобуття освіти [25]. Однією з рушійних сил цієї ерозії захисних чинників є неухильне збільшення кількості неповних сімей [13].

Ще однією серйозною психологічною проблемою є проблема успішності студентів-іноземців. Групові дослідження [2; 6; 7; 25] привели до розробки двох напрямів її вирішення. Перше орієнтоване на значущість родини та індивідуальних особливостей студента, як детермінант академічного успіху або невдач. Друге спирається на колективну поведінку малих груп іммігрантів, що сформувалися в новому навчальному колективі [29]. Обидва напрями формують різні поведінкові шаблони академічної успішності. Найбільш дослідженим виявився перший напрям рішення проблем успішності, внаслідок чого було запропоновано п'ять самостійних теоретичних підходів:

- *теорія культурних розбіжностей* стверджує, що мовні і культурні відмінності між родиною студента і навчальним закладом настільки великі, що їх подолання є нерозв'язним завданням [7, 23];
- згідно *теорії низького соціально-економічного статусу*, мігранти відносяться до завідомо проблемних і несприятливих поведінкових верств населення, оскільки прибули в США з країн з низьким соціальним і фінансовим рівнем [29];
- *культурно-екологічна теорія* пояснює академічні успіхи і невдачі студентів-іноземців їх загальним низьким статусом в країні перебування і статусом «меншості» серед однолітків [8; 10];
- *родинна теорія* припускає незначний вплив батьків на успіхи дітей в навчанні, віддаючи перевагу їх власному рішенням здолати всі перешкоди і зайняти гідне місце в суспільстві [29];
- *генетична теорія*, що пояснює незадовільну успішність іммігрантських груп природженими особливостями індивідів, не знайшла достатнього наукового підтвердження і була повністю дискредитована, залишившись в арсеналі деяких консервативних політичних кіл [30].

Відмітимо (сформульовану в роботах [2; 3; 5 – 8; 10; 12; 16; 25; 27; 32]) низку чинників, що впливають на успішність студентів-іноземців:

- вік, рівень початкової освіти і тривалість проживання у нових умовах;
- соціальний статус родини на батьківщині, у тому числі освітній і економічний статус батьків, мова спілкування в сім'ї, стиль способу життя;
- можливість вибору освітнього закладу в районі проживання з точки зору спеціалізації, термінів навчання, фінансування і т.п.;
- освітні і професійні очікування батьків;
- заходи, спрямовані на стимулювання успіхів в навчанні (з боку етнічної громади і родини);
- індивідуальні зусилля і наполегливість студента в здобутті освіти;
- повага до педагогів, а також довіра системі освіти США і конкретному навчальному закладу;
- різноманітність освітніх сервісів навчального закладу (двомовна освіта тощо);
- групи підтримки розвитку академічних успіхів у навчальному закладі.

Окрім переліченого, важливий вклад в успішність студентів вносить сім'я, її згуртованість і неконфліктність [7; 28]. Як вказується в дослідженні [25], чим нижче рівень конфліктів дітей і батьків в родині, тим вище юнацькі досягнення в навчанні і прагнення до здобуття освіти, а також рівень психологічного благополуччя. Об'єднання людського капіталу батьків і соціального капіталу взаємин в родині дає корисні переваги в процесі адаптації іноземців до нового освітнього середовища і соціалізації в новому суспільстві в цілому.

У [25] також відмічено вплив етнічних однолітків на середній бал, результати тестів і загальні прагнення до здобуття освіти у іноземних студентів. У дослідженні відношення підлітків-іммігрантів до навчання [5] показано, що студенти, які орієнтовані на академічну успішність, як правило, підтримуються їх сім'ями та однолітками.

Хоча кожен з цих чинників відіграє важливу роль в поясненні диференціації результатів в навчанні окремих студентів, дослідники звернули увагу на відмінності в академічній успішності у різних поколінь мігрантів. Так, для першого покоління, успішність безпосередньо залежить від таких чинників, як вік, тривалість проживання, характер попереднього навчання і підтримки, що надана в приймаючій країні. При цьому, потреби іммігрантів першого покоління дуже відрізняються від потреб їх однолітків другого покоління. Зокрема, значна кількість іммігрантів першого покоління здатна долати істотні економічні, культурні і мовні бар'єри на шляху до академічної успішності, тому що вони (а також і їх батьки) мотивовані на здобуття освіти [6]. Частіш за все студенти-іноземці розглядають освітню систему США, як доступнішу і якіснішу, ніж на батьківщині. Вони вважають, що успішне навчання гарантує економічний добробут в дорослому житті, заради якого можна «заплющити очі» на забобони і дискримінацію, як в навчальному закладі, так і в суспільстві в цілому.

З іншого боку, іммігранти другого покоління, переживши з батьками безліч економічних труднощів, не дуже вірять у необхідність освіти і у меншій мірі зго-

дні долати перешкоди на шляху до отримання статусу середнього класу [27]. Багато підлітків цього покоління мігрантів піддаються значному ризику маргіналізації, академічної неуспішності і девіантної поведінки [22]. Згідно з [24], тривалість проживання в США обернено пропорційно пов'язана з результатами навчання і прагненням до здобуття освіти. Декілька інших досліджень [5; 12; 16] підтвердили це погіршення, що відбувається від роду в рід. Можливо, однією з найважливіших відмінностей між першим і другим поколінням переселенців є збільшення неповних сімей [19], особливо у латиноамериканців.

Диференціація студентів-іноземців на покоління призводить до поняття так званої сегментованої асиміляції. Дослідження показали, що високі показники успішності спостерігалися у тих студентів, які почували себе захищеними і не мали проблем з етнічною самоідентифікацією [7]. Етнографічне дослідження американських школярів старших класів [15], виявило, що корейці, які активно заохочувалися обома батьками і етнічними організаціями до «американізації» з одночасним збереженням своєї етнічної ідентичності (адаптація до американських цінностей в навчальному закладі і підтримка традиційних цінностей в домашніх умовах) мали більше шансів на успіх в навчанні. Тобто, прийняття бікультурної ідентичності – ключ до успішної освітянської діяльності.

При обговоренні процесу адаптації дітей-іммігрантів до освітнього процесу слід зупинитись на розгляді таких понять, як акультурація і асиміляція. Акультурацією є процес адаптації культури, який відбувається, коли люди з різними культурами вступають в контакт [7]. Цей процес не замінює стару культуру новою, а так би мовити, змішує їх. З іншого боку, асиміляція передбачає процес, при якому риси старої культури та етнічної ідентичності відкидаються і замінюються новими. Батьки-іммігранти частіше всього заохочують акультурацію, але не асиміляцію своїх дітей.

Відповідно до [8], перше покоління дітей-іммігрантів від того успішне в освітньому процесі, що використовує політику акультурації. З іншого боку, історично склалося так, що освітні заклади застосовують стратегії асиміляції, як модель для навчання іноземних студентів. Наголос на асиміляцію створює стресові передумови для молоді, що вимушено опинилася між двома культурами. Проте, останнім часом багато освітянських установ, особливо в Каліфорнії [18; 32], почали використовувати інноваційні стратегії акультурації, зокрема такі, що припускають розширене вивчення англійської мови та надають послуги підтримки психічного здоров'я, спрямовані на полегшення адаптації студентів до нових умов життя.

Висновки. Представлений огляд літератури свідчить, що іноземні студенти дійсно мають особливі потреби, викликані необхідністю пристосування до нової культури і нових умов життя. Питання, чому деякі групи мігрантів і окремі особи адаптуються в таких умовах з відносною легкістю, тоді як у інших це не виходить, залишається відкритим. В рівній мірі незрозуміло, чому

деякі студенти-іммігранти успішніше за своїх американських однолітків, тоді як інші не в змозі з ними конкурувати. Проведені дослідження в цій галузі доки не дозволяють зробити остаточні висновки. Проте, вже сьогодні можна запропонувати напрям вирішення проблеми, враховуючи складний перетин чинників, пов'язаних на макро- та мікро-рівні.

Освітня система США має достатній потенціал, щоб прийняти до використання кращі практики, рекомендовані в літературі для всебічного задоволення освітніх потреб іноземних студентів. Зокрема, слід звернути увагу на недостатньо ефективну роботу служби охорони психічного здоров'я в навчальних закладах. Увага до цього питання сприятиме не лише поліпшенню результатів академічної успішності, але і формуванню у молоді іміджу здорового способу життя, поліпшення сімейних стосунків і посилення бікультурної ідентичності. У цьому напрямку слід застосовувати адресні підходи, що поза сумнівом сприятиме адаптації дітей-іммігрантів в американському освітньому просторі. Майбутнє успішне життя сьогоденних студентів та їх загальне психічне здоров'я, не в останню чергу, залежить від відповідних психосоціальних втручань, що вимагають уваги і всебічної підтримки уряду.

Список літератури

1. Alva S.A. Academic invulnerability among Mexican-American students: The importance of protective resources and appraisals / S.A. Alva // *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*. — 1991. — №13. — P.18-34.
2. Bankston C. The social adjustment of Vietnamese American adolescents: Evidence for a segmented assimilation approach / C. Bankston, M. Zhou // *Social Science Quarterly*. — 1997. — №78. — P.508-523.
3. Booth A. Immigration and the family: Research and policy on U.S. immigrants / A. Booth, A. Crouter, N. Landale. — Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1997.
4. Canino I. Culturally diverse children and adolescents: Assessment, diagnosis, and treatment / I. Canino, J. Spurlock. — New York: The Guilford Press, 2004.
5. Fuligni A. The academic achievement of adolescents from immigrant families: The roles of family background, attitudes, and behavior / A. Fuligni // *Child Development*. — 1997. — №68. — P.351-363.
6. Gibson M. Complicating the immigrant involuntary minority typology / M. Gibson // *Anthropology & Education Quarterly*. — 1997. — №28. — P.431-454.
7. Gibson M. Accommodation without assimilation: Sikh immigrants in an American high school / M. Gibson. — Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2008.
8. Gibson M. Minority status and schooling: A comparative study of immigrant and involuntary minorities / M. Gibson, J. Ogbu. — N.Y.: Garland Publishing, 2010.
9. Hovey J. Acculturative stress, depression and suicidal ideation among immigrant / J. Hovey, C. King // *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. — 1996. — №35. — P. 1183-1192.

10. Jacob E. *Minority education: Anthropological perspectives* / E. Jacob, C. Jordan. — Norwood, N.J.: Ablex Publishing, 2003.
11. James D. *Coping with a new society: The unique psychosocial problems of immigrant youth* / D. James // *Journal of School Health* — 1997. — №67. — P.98-102.
12. Kao G. *Optimism and achievement: The educational performance of immigrant youth* / G. Kao, M. Tienda // *Social Science Quarterly* — 1995. — №76. — P.1-19.
13. Landale N. *Immigrant children and the children of immigrants: Inter-and intra-ethnic group differences in the United States* / N. Landale, R.S. Oropesa. — East Lansing: Michigan State University, 2005.
14. Laosa L. *Psychological stress, coping, and the development of Hispanic immigrant children* / L. Laosa. — Princeton, NJ: Educational Testing Service, 2009.
15. Lee S. *Behind the model-minority stereotype: Voices of high- and low-achieving Asian American students* / S. Lee // *Anthropology and Education Quarterly*. — 1994. — №25. — P. 413-429.
16. Matute-Bianchi M.E. *Ethnic identities and patterns of school success and failure among Mexican-descent and Japanese-American students in a California high school* / M.E. Matute-Bianchi // *Mexican Journal of Education*. — 1986. — P. 233-255.
17. McDonnell L. *Newcomers in American schools: Meeting the educational needs of immigrant youth* / L. McDonnell, P. Hill. — Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2003.
18. Olsen L. *Crossing the schoolhouse border: Immigrant students and the California public schools* / L. Olsen. — San Francisco: California Tomorrow, 2008.
19. Oropesa R.S. *Immigrant legacies: Ethnicity, generation, and children's familial and economic lives* / R.S. Oropesa, N. Landale // *Social Science Quarterly*. — 1997. — №78. — P. 398-416.
20. Padilla A. *Recent advances in acculturation research: Theory, models, and some new findings* / A. Padilla. — Boulder, CO: Westview, 2010.
21. Phillips N. *Urban Environment: Linking social policy and clinical practice* / N. Phillips. — Springfield, IL: Charles C. Thomas Publisher, 2007.
22. Portes A. *The economic sociology of immigration: Essays on networks, ethnicity, and entrepreneurship* / A. Portes. — N.Y.: Russell Sage Foundation, 2005.
23. Rong X. *Ethnicity, generation, and school attainment of Asians, Hispanics, and non-Hispanic Whites* / X. Rong, L. Grant // *The Sociological Quarterly*. — 1992. — №33. — P. 625-636.
24. Rumbaut R.G. *The crucible within: Ethnic identity, self-esteem, and segmented assimilation among children of immigrants* / R.G. Rumbaut // *International Migration Review*. — 1994. — №28. — P. 748-794.
25. Rumbaut R. *California's immigrant children: Theory, research, and implications for educational policy* / R. Rumbaut, W. Cornelius. — University of California, San Diego, 2005.
26. Sam D.L. *Psychological acculturation of young visible immigrants* / D.L. Sam // *Migration World Magazine*. — 1992. — №20. — P. 21-24.
27. Suarez-Orozco M. *Transformations: Immigration, family life, and achievement motivation among Latino adolescents* / M. Suarez-Orozco, C. Suarez-Orozco. — Stanford, CA: Stanford University Press, 2005.

28. Szapocznik J. Family psychology and cultural diversity: Opportunities for theory, research and application / J. Szapocznik, W. Kurtines // *American Psychologist*. — 1993. — №48. — P. 400-407.
29. Trueba H.T. *Raising Silent Voices: Educating the Linguistic Minorities for the 21st Century* / H.T. Trueba. — New York: Harper & Row, 2008.
30. Trueba H.T. *Cultural conflict and adaptation: The case of Hmong children in American society* / H.T. Trueba, L. Jacobs, E. Kirton. — N.Y.: Falmer Press, 2010.
31. Velez C. Psychosocial correlates of drug use among Puerto Rican youth: Generational status differences / C. Velez, J. Ungemack // *Social Science Medicine*. — 1995. — №40. — P. 91-103.
32. Vernez G. *How Immigrants Fare in U.S. Education* / G. Vernez, A. Abrahamse. — Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2006.